

Проф. др Урош Пена
Виши асистент Љубана Сладић, ма

Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву

ЕВРОПСКИ КОМИТЕТ ЗА СПРЕЧАВАЊЕ МУЧЕЊА И НЕЧОВЈЕЧНИХ ИЛИ ПОНИЖАВАЈУЋИХ КАЗНИ ИЛИ ПОСТУПАКА – УЛОГА И ЗНАЧАЈ

Имајући у виду значај Европске конвенције о спречавању мучења и нечовјечних или понижавајућих поступака и кажњавања, као и чињеницу да је на основу ње установљен Европски комитет за спречавање мучења и нечовјечних и понижавајућих казни или поступака (European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment – CPT), овим радом се жели представити улога и значај овог комитета. Исти је основан са задатком да, посјећујући установе у којима се налазе лица лишена слободе, испита на који начин се према њима поступа како би, уколико то буде неопходно, повећао ниво заштите тих особа од мучења, нечовјечних или понижавајућих казни или поступака. Приликом организовања својих посјета, Комитет није заобишао ни нашу земљу, те ће у раду бити указано и на неке сегменте посјета домаћим институцијама и препорука које су јој упућене, а које су саставни дио извјештаја који се прослеђује свакој држави по окончању посјете.

Кључне ријечи: Европска конвенција о спречавању мучења и нечовјечних или понижавајућих поступака и кажњавања; Европски комитет за спречавање мучења и нечовјечних и понижавајућих казни или поступака (CPT); Лица лишена слободе; Посјете; Препоруке; Извјештаји.

1. УВОД

Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода¹ прописује у чл. 3 да нико не смије бити подвргнут мучењу или нечовјечном или понижавајућем поступању или кажњавању. Ова одредба је била основ Савјету Европе за усвајање Европске конвенције за спречавање мучења и нечовјечног или понижавајућег поступања или кажњавања. Иста је ступила на снагу 1989. године, а до сада ју је ратификовало 47 држава,² а отворена је и за приступање како државама чланицама, тако и онима које то нису. До сада, ниједна држава која није чланица Савјета Европе није искористила ту могућност.³

Овом конвенцијом установљен је Европски комитет за спречавање мучења и нечовјечних или понижавајућих казни или поступака, познат и под скраћеним називом СРТ, који потиче од превода *European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*. Сам назив овог комитета указује на његова два значајна аспекта. Први аспект огледа се у томе да се ради о институцији која има европски домет, односно чија је територијална надлежност ограничена на подручје европског континента. Други аспект тиче се његове стварне надлежности, која се не односи само на мучење, него и друге ситуације које би се могле окарактерисати као нечовјечно или понижавајуће поступање или кажњавање.

2. СТРУКТУРА КОМИТЕТА

Европски комитет за спречавање мучења и нечовјечних или понижавајућих казни или поступака требало би да броји онолико чланова колико има држава чланица Конвенција, а то је 47, како је већ претходно наведено. Међутим, неке државе су остале без свог представника у саставу Комитета, као што је случај са Босном и Херцеговином, а поред ње, свог представника немају ни Грчка, Исланд и Шпанија.⁴

Чланови Комитета су особе високих моралних квалитета и признати стручњаци из области које су релевантне за дјеловање Комитета, па се међу њима могу пронаћи правници, криминолози, љекари, социјални радници и

¹ *Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода*, Параграф Цо, Београд 2012, 9.

² Босна и Херцеговина ју је ратификовала 2002. године.

³ И. Јанковић, *Забрана злостављања – приручник за полицију и затворско особље*, Београд 2010, 128.

⁴ Council of Europe, *European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment and Punishment (CPT)*, <https://www.coe.int/en/web/cpt/cpt-members>, 1. август 2018.

други. Ове чланове бира Комитет министара Савјета Европе, са листе кандидата коју припрема Биро Савјетодавне скупштине Савјета Европе, при чему свака национална делегација предлаже три кандидата, од чега најмање два морају бити њени држављани. Одлука о кандидатима се доноси апсолутном већином, а чланови имају мандат од четири године и исти може бити обновљен само још једном. Да би се обезбиједила потпуна непристрасност Комитета, приликом посјете некој држави, у саставу делегације не могу се налазити представници те државе у којој се врши посјета.

3. НАДЛЕЖНОСТИ И АКТИВНОСТИ КОМИТЕТА

Основни задатак Комитета је да, организујући посјете установама у којима се налазе лица лишена слободе, утврди на који начин се поступа према њима, како би, уколико то буде неопходно, повећао ниво заштите тих особа од мучења и нечовјечних или понижавајућих поступања или кажњавања. У том смислу, на мети Комитета су казнено-поправни заводи, васпитно-поправни домови, полицијске станице, психијатријске клинике и слично.

Комитет обавља наведене посјете путем делегације која броји неколико чланова и одређени број службеника и преводилаца. Посјете се могу класификовати као периодичне и *ad hoc*. Периодичне посјете се најчешће проводе на правичној основи,⁵ равномјерно у свим државама, уобичајено једанпут у току четири године. *Ad hoc* посјете се организују онда када је то потребно у датим околностима,⁶ најчешће као вид контроле Комитета да ли је дотична држава реализовала оно што јој је препоручено приликом ранијих посјета.

Посјете које Комитет намјерава обавити најављују се односној држави како би она одредила службену особу у својству официра за везу⁷ ради лакшег дијалога и сарадње.⁸

Приликом посјете, чланови делегације имају право да им се омогући несметан приступ свим установама у којима се налазе лица лишена слободе као њихова циљна група, те да у разговору који се обавља појединачно са таквим лицем добију потребне информације. Приликом таквих разговора и непосредним опажањем атмосфере у тим установама, Комитет сазнаје у којим условима лица бораве у тим установама,

⁵ Д. Брнетић, „Европски одбор за спречавање мучења и нељудског или понижавајућег поступања или кажњавања (СРТ)“, *Полиција и сигурност* 3/2012, 508.

⁶ Н. Пантелић, „Улога и значај Европског комитета за спречавање тортуре“, *Безбедност* 4/2005, 572.

⁷ У Републици Србији, у улози официра за везе налазили су се представници ресорних министарстава. – *Ibid.*, 573.

⁸ У Републици Хрватској, дијалог са Комитетом се обавља посредством Министарства унутрашњих послова. – Д. Брнетић, 509.

на који начин овлашћена службена лица према њима поступају и како се опходе, те има ли елемената мучења или других облика нечовјечног или понижавајућег поступања. Управо поступање овлашћених службених лица према лицима лишеним слободе је показатељ колико држава поштује и уважава људско достојанство када се суочи са практичном потребом да одржи институционалну безбједност и ред.⁹

Након обављене посјете, чланови делегације одржавају састанак са званичницима посјећене државе и износе своје прве утиске и запажања, који ће накнадно бити опширније и детаљније преточени у извјештај који ће се прослиједити тој држави. Истиче се да извјештаји не представљају крај већ почетак реализације свих циљева које тежи да оствари Комитет.¹⁰ Саставни дио извјештаја су и препоруке које се односе на то како отклонити неваљаности у начину поступања према лицима лишеним слободе, а које су уочене приликом посјете Комитета. Иако препоруке по својој природи нису правнообавезујући акти, досадашња пракса је показала да се у великој мјери поштују, што указује на то да је начело сарадње држава са Комитетом на високом нивоу.

Циљ извјештаја који Комитет прослеђује држави након посјете није да се држава осуди за поступање према лицима лишеним слободе које се може окарактерисати као мучење односно нечовјечно или понижавајуће поступање, већ да се пружи максимална заштита тим лицима. Сам Комитет дјелује као вансудски превентивни механизам за заштиту лица лишених слободе, те тако употпуњује судску праксу Европског суда за људска права, мада су међу њима видљиве и бројне разлике. Тако, на примјер, Европски суд за људска права утврђује да ли је до повреде неког права које је гарантовано Европском конвенцијом за заштиту људских права и темељних слобода дошло, а Комитет се бави спречавањем мучења и нечовјечних и понижавајућих поступања или кажњавања, што указује на његово превентивно дјеловање. Даље, Европски комитет дјелује *ex officio*, док Европски суд за људска права дјелује тек након што заинтересовани субјекти иницирају поступак пред њим. Суд окончава поступак пресудом, док Комитет своје посјете окончава извјештајима, препорукама и другим актима којима одржава комуникацију са државама које је посјетио или тек намјерава то да учини.

Након прослијеђеног извјештаја, свака држава је дужна да да свој одговор на исти као вид реакције или оправдања за стање које је Комитет затекао и навео у извјештају. Свака наредна посјета дотичној држави је, у ствари, вид контроле и инспекцијског надзора, како би се утврдило у

⁹ Н. Пантелић, 569.

¹⁰ С. Бјелогрић, С. Иветић, „Стандарди Европског комитета за спречавање мучења и нечовјечног или понижавајућег поступања или кажњавања, с освртом на њихову примјену у вези с полицијским притвором и затворским службама у БиХ“, *Безбједност – Полиција – Грађани* 3–4/2013, 154–155.

којој мјери су примијењене и испоштоване раније препоруке, а што је посебно евидентно када се ради о *ad hoc* посјетама, које услиједе релативно брзо након периодичне посјете.

Ако односна држава одбије да сарађује или да побољша ситуацију сходно препорукама Комитета, Комитет може дати изјаву односно саопштење за јавност које се односи на то питање, а за које је гласала двотрећинска већина чланова Комитета. До сада се неколико држава нашло у оваквој ситуацији, и то 1992. године и 1996. године Турска, 2001. године, 2003. године и 2007. године Русија, 2011. године Грчка, 2015. године Бугарска и 2017. године Белгија.¹¹ Имајући у виду да је циљ Комитета да заштити лица лишена слободе, а не да осуди државу, може се поставити питање на који начин се заштита ових лица постиже путем изјаве за јавност која бива објављена на исти начин, као и извјештај који претходи тој изјави. Суштински не постоји никаква санкција за државу која не испоштује ни извјештај ни препоруке нити изјаву за јавност, а једино што остаје је чињеница да лица лишена слободе, и поред примијењених неваљаности приликом поступања према њима, а који су истакнути у свим актима Комитета и упућени односној држави, остају у тој држави и у условима које она нуди таквим лицима.

4. ПОСЈЕТЕ КОМИТЕТА БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Европски комитет за спречавање мучења и нечовјечних или понижавајућих казни или поступака посјетио је Босну и Херцеговину до сада седам пута, од чега су четири посјете биле периодичне, а три *ad hoc*. Прва периодична посјета је била 2003. године, да би одмах слједеће, 2004. године, услиједила *ad hoc* посјета. Сљедеће посјете су хронолошки биле 2007. године (периодична посјета), 2009. године (*ad hoc* посјета), 2011. године (периодична посјета), 2012. године (*ad hoc* посјета) и 2015. године је реализована последња периодична посјета. Наредна посјета очекује се 2019. године.¹²

Анализом свих препорука¹³ које је Комитет упутио БиХ након извршених посјета може се примијетити слједеће. Прије свега, од своје прве по-

¹¹ Council of Europe, *European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment and Punishment* (CPT), <https://www.coe.int/en/web/cpt/public-statements>, 2. август 2018.

¹² Поред Босне и Херцеговине, Комитет ће слједеће године посјетити и Јерменију, Данску, Француску, Грчку, Исланд, Ирску и Македонију. – Council of Europe, *European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment and Punishment* (CPT), <https://www.coe.int/en/web/cpt/-/council-of-europe-anti-torture-committee-announces-visits-to-eight-states-in-2019>, 2. август 2018.

¹³ Све препоруке које су саставни дио извјештаја Комитета, а које су упућене БиХ, налазе се на званичној интернет страници Министарства за људска права и избјеглице Босне и Херцеговине. В. http://www.mhrr.gov.ba/ljudska_prava/default.aspx?id=727&langTag=bs-BA.

сјете, Комитет апострофира три права која се морају гарантовати лицу које се налази у притвору, а то су право да се о лишењу слободе обавијести лице по његовом избору, право на браниоца¹⁴ и право на медицински преглед.¹⁵ Истиче се да су управо ова три права основне гаранције против злостављања лица лишених слободе које би требало да се остварују од самог почетка лишења слободе.¹⁶ Посебан акценат се ставља управо на треће право, односно право на медицински преглед, које је, с једне стране, неопходно како би се на вријеме реаговало уколико је дошло до нехуманог или понижавајућег поступања према лицу лишеном слободе, а с друге стране, због чињенице да ово право није гарантовано ни уставним ни законским текстом, као што је случај са претходна два права. Али, и поред тога што је Комитет наглашавао потребу за нормирањем овог права, до тога још увијек није дошло.

Даље, у свом Извјештају након *ad hoc* посјете 2009. године, Комитет истиче да је неопходно повећати број запослених у установама за извршење кривичних санкција, истичући посебно да је у неким установама стање алармантно¹⁷ и сматра да је, и поред тешке финансијске ситуације, ради сигурности и безбједности, потребно ући у велике инвестиције, те да ће то представљати добро уложен новац, имајући на уму шта би се десило у случају да особље изгуби контролу над инсититуцијом.

Ради остваривања својих циљева, у извјештају након периодичне посјете 2015. године, *CPT* препоручује успостављање независног тијела које ће примати притужбе против полиције и осигурати да тврдње о полицијском злостављању буду ефикасно истражене, а док такво тијело не буде конституисано, предлаже се да тужиоци којима је потребна оперативна подршка за истрагу оваквих случајева, ангажују једницу за унутрашњу контролу полиције те од ње добију потребан вид подршке, с тим што би то требало бити само привремено рјешење, јер је далеко боље да тужиоци имају на располагању властите оперативне истражитеље.

¹⁴ У Извјештају након обављене *ad hoc* посјете 2012. године, наводи се да је основна заштита од злостављања управо право лица које се налази у притвору да му се омогући право на браниоца те да је занимљиво да су особе са којима је Комитет обавио разговор, а које су у полицијску станицу, након позива полиције, отишле у пратњи адвоката, или су биле у могућности да се обрате адвокату, или да их адвокат посјети убрзо након одређивања притвора, изјавиле да нису биле физички злостављане.

¹⁵ Комитет, у свом извјештају након посјете 2011. године, препоручује да полицијски службеници који се налазе у пратњи лица приликом одласка код љекара на преглед, не буду исти они против којих су уперене тврдње о наводном злостављању већ да би то требало да буде повјерено судским полицијцима.

¹⁶ Европски комитет за спречавање мучења и нечовјечног или понижавајућег поступања или кажњавања (*CPT*), *Стандарди CPT-а*, „Најбитнији“ одељци општих извештаја *CPT-а*, Стразбур 2007, 6.

¹⁷ Такво стање је, на примјер, примјећено приликом посјете Комитета 2003. године сарајевском затвору у коме је утврђено да радно ангажована 4 службеника, а да је број затвореника 164.

Приликом своје *ad hoc* посјете 2012. године, Комитет примјећује да период од 24 часа који се односи на лишење слободе, а који би требало започети од момента лишења слободе, у пракси се рачуна од момента када лице стигне у полицијску станицу и да се том лицу период лишења слободе прије доласка у станицу уопште на рачуна. Стога, Комитет захтијева да се ови рокови строго поштују у пракси.

Комитет, надаље, истиче потребу да се промовише фундаментално другачији приступ према методама полицијске истраге, те да се на прво мјесто не би смјело стављати признање као доказ, јер се тиме подстичу службеници који су укључени у истрагу да користе принуду. Сам циљ испитивања у истрази требало би да буде добијање тачних и поузданих информација о кривичном дјелу и учиниоцу, а не добијање, по сваку цијену, признања од оног лица за које се претпоставља да је криво. С тим у вези, Комитет предлаже и увођење електронског видео снимања полицијских испитивања и наглашава да је неопходно да се полицијским службеницима омогући јачање знања о људским правима, како би се на тај начин успоставила међуљудска комуникација која је неопходан услов за стварање здраве атмосфере у установама у којима се налазе лица лишена слободе.

5. ЗАКЉУЧАК

Европски комитет за спречавање мучења и нечовјечних или понижавајућих казни или поступака представља превентивни вансудски механизам који, кроз посјете које организује у државама, врши провјере које се односе на поступање према лицима која су лишена слободе и пружа заштиту тим лицима, уколико се утврди да је то неопходно. Међутим, проучавајући досадашњу праксу Комитета и анализирајући садржај препорука које је упутио Босни и Херцеговини, може се поставити питање на који начин се заштита лица лишених слободе заиста може остварити извјештајима и препорукама које Комитет упути држави. Чак и у случају да се изда саопштење односно изјава за јавност, а која је била упућена неким државама, након што је утврђено да нису поступиле по претходним препорукама, никаква санкција се не предвиђа за те државе. Штавише, и даље се лица лишена слободе налазе у установама за лишење слободе у дотичној држави и у условима које она нуди, а које је Комитет оцијенио као незадовољавајуће. Уколико је циљ дјеловања Комитета да заштити лица лишена слободе од мучења и нехуманог или понижавајућег поступања или кажњавања, а не да се осуди држава због таквог поступања, зашто се онда издаје саопштење за јавност које се односи на ту државу, а којим се ни на који начин не побољшава положај лица која би требало бити у центру пажње Комитета?

Сам Комитет покушава сегментима својих препорука да коригује и надлежност и организацију појединих органа, при томе предлажући да се прошири надлежност судске полиције, да се прошири организација тужилаштва и ангажују посебни истражитељи за потребе истраге о наводном полицијском злостављању, што указује на мијешање у уставну и законску материју, а што ипак није његова надлежност. Све у свему, наша препорука Комитету је да обезбиједи ефикасну санкцију за ону државу за коју се утврди да не поштује његове препоруке, јер издавање саопштења за јавност не даје велике резултате, или да конституисањем идеалне европске установе у којој ће се налазити лица лишена слободе да примјер државама, у којима утврди неправилности приликом својих посјета, како треба да се поступа према тим лицима, а да при томе сви стандарди буду задовољени.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

Библиографске референце

1. Бјелогрић, Славиша, Иветић, Стево, „Стандарди Европског комитета за спречавање мучења и нечовјечног или понижавајућег поступања или кажњавања, с освртом на њихову примјену у вези с полицијским притвором и затворским службама у БиХ“, *Безбједност – Полиција – Грађани* 3-4/2013;
2. Брнетић, Дамир, „Европски одбор за спречавање мучења и нељудског или понижавајућег поступања или кажњавања (СРТ)“, *Полиција и сигурност* 3/2012;
3. Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода, Параграф Цо, Београд 2012;
4. Европски комитет за спречавање мучења и нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања (СРТ), *Стандарди СРТ-а*, „Најбитнији“ одељци општих извештаја СРТ-а, Стразбур 2007;
5. Јанковић, Иван, *Забрана злостављања – приручник за полицију и затворско особље*, Београд 2010;
6. Конвенција о спречавању мучења и нечовечних или понижавајућих поступака и кажњавана измењена и допуњена Протоколом 1 и Протоколом 2 уз Конвенцију;
7. Пантелић, Небојша, „Улога и значај Европског комитета за спречавање тортуре“, *Безбедност* 4/2005.

Интернет извори

1. Council of Europe, *European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment and Punishment (CPT)*, <https://www.coe.int/en/web/cpt/public-statements>;

2. Council of Europe, *European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment and Punishment (CPT)*, <https://www.coe.int/en/web/cpt/-/council-of-europe-anti-torture-committee-announces-visits-to-eight-states-in-2019>;
3. Council of Europe, *European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment and Punishment (CPT)*, <https://www.coe.int/en/web/cpt/cpt-members>;
4. Министарство за људска права и избјеглице Босне и Херцеговине, http://www.mhrr.gov.ba/ljudska_prava/default.aspx?id=727&langTag=bs-BA.

Associate Professor Uroš Pena, LL.D.

Senior Teaching Assistant Ljubana Kandić, LL.M.

Faculty of Law, University of East Sarajevo

EUROPEAN COMMITTEE FOR THE PREVENTION OF TORTURE AND INHUMAN OR DEGRADING TREATMENT AND PUNISHMENT – ROLE AND IMPORTANCE

Summary

Given the importance of the European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, and the fact that on its base the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment and Punishment (CPT) has been established, this essay aims to present the role and importance of this Committee. It has been established with the task to, through visiting institutions where persons are deprived of their liberty or arrested, examine how they are treated in order, if necessary, to increase the level of protection of such people from torture, inhuman or degrading treatment or punishment. In organizing its visits, the Committee has not bypassed our country and in this essay some segments of the visits to the local institutions as well as the recommendations which were addressed to them will be shown.

Key words: *European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment; European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT); People deprived of their liberty or arrested; Visits; Recommendations; Reports.*